

Oroitzapenezko ekintzak eta
biktimen aitortza sustatzen
laguntzeko udalei eskaintzen
zaien agiri informatiboa

Euskal kasuan izandako **bizitzeko eskubidearen aurkako urraketen argazkiak, herriz herri**

Hernani, 1960-2010

(Bigarren edizioa)

2016ko azaroa

EUSKO JAURLARITZA

GOBIERNO VASCO

LEHENDAKARITZA
Bakegintza eta Bizikidetzarako
Idazkaritza Nagusia
Biktimen eta Giza Eskubideen Zuzendaritza

PRESIDENCIA
Secretaría General para la Paz
y la Convivencia
Dirección de Víctimas y Derechos Humanos

Oroitzapenezko ekintzak eta
biktimen aitortza sustatzen
laguntzeko udalei eskaintzen
zaien agiri informatiboa

Euskal kasuan izandako
bizitzeko eskubidearen
aurkako urraketen argazkiak,
herriz herri

Hernani, 1960-2010

Bigarren edizioa

2016ko azaroa

Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusia
Biktimen eta Giza Eskubideen Zuzendaritza

EUSKO JAURLARITZA

GOBIERNO VASCO

LEHENDAKARITZA
Bakegintza eta Bizikidetzarako
Idazkaritza Nagusia
Biktimen eta Giza Eskubideen Zuzendaritza

PRESIDENCIA
Secretaría General para la Paz
y la Convivencia
Dirección de Víctimas y Derechos Humanos

Aurkibidea

Aurkezpena.	6
<hr/>	
Bizitzeko eskubidearen urraketak.	
1. ETAm eta ETAk bizitzeko eskubidearen aurka egindako urraketak.	9
2. Triple A, BVE eta GALEk bizitzeko eskubidearen aurka egindako urraketak.	17
3. Egiletza argitu gabe duten urraketak eta bestelakoak.	25
<hr/>	
Erabilitako iturri eta zerrendak.	27

Aurkezpena

2015eko irailaren 4an, Eusko Jaurlaritzako Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusiak jendaurrean aurkeztu zituen “Euskal kasuan izandako bizitzeko eskubidearen aurkako urraketen argazkiak, herriz herri (1960-2010)” izeneko dokumentuak. Guztira, 130 liburuxka dira, beste horrenbeste udalerriri buruzkoak. Ekitaldia egin zen Gogora – Memoriaren, Bizikidetzaren eta Giza Eskubideen Institutuaren egoitzan, Iñigo Urkullu buru zela, eta, han, liburuxka hauek banatu zitzaizkien alkateei.

Erretratu bakoitzak 1960 eta 2010 bitartean herri bakoitzean gertatu diren indarkeriazko heriotzen inguruan dagoen informazioa ematen du; betiere euskal kasuarekin lotuta dauden edo egon daitezkeen heriotzei buruzkoa. Helburua da memoriari buruzko udal-politika sustatzeko informazioa ematea, eta biktimengana eta haien senitartekoengana hurbiltzea. Egia esan, berehalakoan nabaritu zen dokumentu horiek udalen esku utzi izanaren eragina. Izan ere, 2014arekin alderatuta, laukoiztu egin zen 2015eko azaroaren 10ean Memoriaren Eguna ospatu zuten udalen kopurua.

Lehen edizio haren aurkezpenean argi adierazi zenez, bildutako kasuetatik gehienetan, dagoen informazioa bat dator eta nahikoa da. Dena den, kasu batzuei buruz, batez ere hirurogeiko hamarkadan, hirurogeita hamarreko hamarkadan eta laurogeiko hamarkada oso hasita zegoen arte izandakoetan, ez dago nahikoa informaziorik edo bertsio kontraesankorrek eta datu nahasgarriak agertzen dira; horrenbestez, oraindik ezin da azken ondorioa atera. Alde horretatik, beraz, azpimarratu zen lan hori ezin zela behin betiko amaitutzat eman, eta zabalik zegoela osatuz joateko.

Aurkezpena egin zenetik, ekarpen eta kontsulta ugari egin dituzte eraginpekoek, udalek zein herritarrek. Eta ohar horiei esker, asko hobetu da hasierako dokumentua. Hala, hartutako konpromisoa garaiz bete ahal izan da, eta prest da bigarren edizioa: 2016ko azarotik, udalen esku da, eta herritarrek ere eskura dezakete Gogoraren eta Bakegintza eta Bizikidetzako Idazkaritza Nagusiaren weguneetan.

Data horretatik aurrera eta bi webgune horietan, beste informazio-gune bat ireki da, “Aitortutako biktimak” izenburupean: informazio zehatza ematen du lege-arau baten babesean errekonozitu diren biktimei buruz. Terrorismoaren biktimei dagokienez, 1960tik aitortutako kasuak biltzen ditu, biktimei erreparazioa egiteko onartu diren legeak oinarritzat hartuta: 29/2011 Legea, 32/1999 Legea (Estatuko araudia) eta 4/2008 Legea (araudi autonomikoa). Funtzionario publikoek bizitzeko eskubidea urratu dieten biktimei dagokienez, 107/2012 Dekretuak aitortutako kasuak jaso dira, 1960tik 1978ra bitartekoak.

Aitortutako biktima horiez gain, badira aitortzeke dauden biktimak ere. Horietako asko datozen urteotan uztailaren 28ko 12/2016 Legea garatu zain daude: Eusko Legebiltzarrean onartu berri da, Euskal Autonomia Erkidegoan giza eskubideen urraketak jasan dituzten biktimei errekonozimendua eta erreparazioa emateko. Beste kasu batzuk, berriz, ez daude argi ikerketarik egin ez zelako, bertsio kontrajarriak daudelako, urraketak nork edo zergatik egin zituen argi ez dagoelako edo ebazpen judizialaren zain daudelako.

Puntu honetan, beraz, bi datu-baseak elkarren osagarri dira. “Aitortutako biktimak” izeneko gunean, lege baten babesean aitortpena jaso duten biktimei buruzko informazioa biltzen da. *Udal-erretratuak* ez dira biktimei errekonozimendu ofiziala emateko agiri ofizialak, informazioa ematekoak baino. Zerrenda horretan, aitortutako biktimei buruzko informazioa ematen da, batetik, eta prozedura judizial bidez edo lege batek babestutako administrazio-egintza baten bidez aitortpena jaso zain dauden biktimena ere bai, bestetik.

60/147 Ebazpena da nazioarteko zuzenbideak biktimei zuzendutako politikak egiteko duen bitartekorik garrantzitsuena; Nazio Batuen Batzar Nagusiek onartu zuten, 2005ean. Ebazpen horren 9. artikuluan berriaz jasota dago pertsona bat biktimatzat hartuko dela, alde batera utzita kasua judizialki erabat argitu den ala ez. Horrela izan ez balitz, terrorismoaren edo bestelako indarkerien biktimak ezin izango lirateke biktimatzat hartu, baldin eta kasu horiek epaitu edo argitu gabe baleude, eta, ildo horretatik, ezin izango litzaieke erreparaziorik egin errekonozimendu-lege batek babestutako administrazio-egintza baten bidez.

Ez dira sartu *Udal Erretratu* hauetan nazioarteko zuzenbidearen estandar horien arabera bizitzeko eskubidearen urraketatzat hartu ezin daitezkeen kasuak, gertatutako unean zegoen indarkeria testuinguruarekin lotura zuzena izanik ere. Hor sartzen dira suizidioak, istripuak, indarkeriazko ekintza batean gertatutako heriotzak, polizia-kidegoen artean egindako ustekabeko tiroak...

Oinarri horien gainean, *Udal Erretratuak* egiteko, biktimei buruz argitaratuta dauden zerrenda guztiak aztertu dira: Barne Ministerioak, Nafarroako Gobernuak, Eusko Jaurlaritzak, biktimen elkarteek, komunikabideek zein egile partikularrek egindakoak. Udallerri bakoitzeko liburuxkan sartu dira hala bere lur-eremuan izan diren biktimak, nola, ekintza bera beste nonbait gertatuta ere, herri horretakoak diren edo bertan bizi diren biktimak.

Bi ataletan egituratu da edukia: lehenengoan, bizitzeko eskubidearen urraketa nahikoa frogatutzat dagoen kasuak jasotzen dira, egileen eta hurrenkera kronologikoaren arabera antolatuta. Bigarrenean, berriz, nahikoa argitu ez direla-eta kalifikazio hori behin betiko baietsizat ezin eduki dezaketen kasuak biltzen dira.

EAEko udalek adierazitako behar batetik sortu zen lan hau; izan ere, memoria-ekitaldiak sustatzeko orduan, ez zuten nahikoa informazio udalerrian izandako biktimei buruz. Dokumentu honek tresna erabilgarria izan nahi du udal-arduradunek memoriari buruzko proiektuak egiteko orduan herriko informazio guztia eskura izan dezaten.

Azken batean, iraganean nozitutako terrorismoaren eta indarkeriaren aurrean memoria kritikoa bultzatzeko betebeharrak instituzionalari erantzutea da kontua. Biktimen oroimena bizirik iraunarazteko memoria, eta orainaldian eta etorkizunean giza eskubideekiko behin betiko konpromisoa helarazten duena, bereziki, bizitzeko eskubidearen eta pertsonen duintasunaren errespetuarekiko konpromisoa.

Garrantzitsua da argi izatea memoriaren politika publiko baten helburua ez dela *omenaldiak* egitea. Bi helburu nagusi ditu, eta zentzu sozial eta politiko sakonagoa dute helburu horiek: biktimei dagokienez, gertatutakoa gogoraraztea, jasan zuten bidegabekeria aitortzea, eta haienganako elkartasuna adieraztea beste behin ere, eta, gizarteari dagokionez, berriz, gogoeta kritikoa sustatzea iraganean gertatutakotik berriz ere gertatu behar ez duenaz hausnartzeko, edo, aitzitik, gertatutako horretatik azpimarratu behar denaz hausnartzeko.

Liburuxka hauetako bakoitza berriz ere gertatu behar ez duenaren eta ahaztu behar ez denaren erretratu da. Dokumentuaren izenburuan *erretratu* hitza jasotzen da, erretratuak gizakiaren irudia erakusten duelako; aurpegia, begiak eta espresioa dituelako. Erretratuak pertsona jakin bat irudikatzen du; izen, abizen, familia, lagun, istorio, amets eta proiektuak dituen pertsona jakin bat. Biktimen sufrimendu bidegabekia hezur-mamitzen duten aurpegien erretratuak duzu dokumentu hau.

Bizitzeko eskubidearen **urraketak**

1. **ETAm** eta **ETA**k bizitzeko eskubidearen aurka egindako urraketak

1

Demetrio Lesmes Martín

Data: 1975/08/08.

Adina: 54 urte.

Non jaioa: Salamanca.

Bizilekua: Hernani (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Hiru alaba.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Orbegozo lantegiko zinpeko zaindaria (Hernani).

Egilea: ETAm.

Heriotza-lekua: Hernanin lan egiten zuen enpresako atean tirokatu zuten, eta herriko anbulatorioan hil zen.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

Datu gehigarriak: Hilabete lehenago beste atentatu bat izan zuen. Bertatik onik atera zen.

2

Jose Fernando Artola Goikoetxea

Data: 1979/01/30.

Adina: 54 urte.

Non jaioa: Hernani (Gipuzkoa).

Bizilekua: Antzuola (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Bi seme-alaba.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Agente komertziala. Unión de Centro Democrático (UCD) alderdiko kidea.

Egilea: ETAm.

Heriotza-lekua: Antzuola, taberna batetik irteten ari zela.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

3

José María Pérez López de Orueta

Data: 1980/10/31.

Adina: 30 urte.

Non jaioa: Bilbo (Bizkaia).

Bizilekua: Donostia (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Ezkongabea.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Abokatu kriminalista.

Egilea: ETAm.

Heriotza-lekua: Donostiako bere bulego-etxean bahitu zuten, ama aurrean zuela, eta Hernaniko Ereñotzura eraman zuten. Han, galdeketa bat egin ostean, tiro egin zioten buruan.

Prozedura: Bahitu, galdekatu eta su-armaz hil zuten.

4

Arturo Quintanilla Salas

Data: 1983/09/04.

Adina: 44 urte.

Non jaioa: Burgos.

Bizilekua: Hernani (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Alaba bat eta bi seme.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Herriko Jose Mari tabernako jabea.

Egilea: ETAm.

Heriotza-lekua: Emaztearen eta alabaren aurrean, taberna itxi eta autoa martxan jartzera zihoa-la etxera joateko, Hernanin. "Hirurok hil ahal izan gaituzte", adierazi zion 15 urteko alabak *El País* egunkariari.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

5

Juan José Pulido Pavón

Data: 1983/10/08.

Adina: 32 urte (*El País*), 38 (*Vidas Rotas*) eta 50 (*Libertad Digital* eta *ABC*).

Non jaioa: Montánchez (Cáceres).

Bizilekua: Hernani (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Hiru seme-alaba.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Kofratzailea. Belarketaria. “Doctor Yervas” esaten zioten, sendabelarrak erabiltzen zituelako eta petrikilotzat zeukatelako.

Egilea: ETAm.

Heriotza-lekua: Justo tabernatik irteten, Hernanin.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

Datu gehigarriak: 2008az gozitik, kale batek bere izena darama Montánchezen (Cáceres).

6

Iñaki Totorika Vega

Data: 2001/03/09.

Adina: 25 urte.

Non jaioa: Portugalete (Bizkaia).

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Ertzaina. EAJko eta UGT sindikatuko afiliatua.

Destinoa: Hernaniko (Gipuzkoa) ertzain-etxea.

Egilea: ETA.

Heriotza-lekua: Zinkoeneko biribilgunea, Hernanin.

Prozedura: Auto-tranpaz egindako atentatua, urrunetik aktibatuta.

Datu gehigarriak: Bere patruila-kidea larri zauritu zen, eta ezinduta geratu zen ohiko lanerako. Eusko Jaurlaritzak omenaldi bat egin zion Arkautin, 2011/11/20an.

7

Joseba Pagazaurtundua Ruiz

Data: 2003/02/08.

Adina: 45 urte.

Non jaioa: Hernani (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Bi seme-alaba.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Andoaingo udaltzain-burua. PSE-EEko eta Aski Da! erakunde-ko kidea. ETApn, EIA, EE eta UGTko kide ohia.

Egilea: ETA.

Heriotza-lekua: Donostia Ospitalean, Andoaingo Daytona tabernan gosaltzen ari zela jasotako tiroen ondorioz bederatzi ordu hilzorian eman ostean.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

Bizitzeko
eskubidearen
urraketak

2. Triple A, BVE eta GALEk
bizitzeko eskubidearen aurka
egindako urraketak

1

David Salvador Bernardo

Data: 1977/10/07.

Adina: 44 urte.

Non jaioa: Bilbo (Bizkaia).

Bizilekua: Hernani (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Bi seme-alaba.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Taxilaria. Ez zen inongo alderditakoa.

Egilea: Triple A.

Heriotza-lekua: Buruan bi tiro jo zizkioten, bere taxiaren barruan zegoela, Andoainen (Gipuzkoa).

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

Datu gehigarriak: Andoain, Astigarraga eta Hernanik osatutako "Heriotzaren Triangelua" delakoan gertatutako lehen heriotza da.

2

Felipe Sagarna Ormazabal

Data: 1980/04/19.

Adina: 42 urte.

Non jaioa: Hernani (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Ez zuen seme-alabarik.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Zapataria. Los Incansables txarangaren sortzaileetako bat eta bertako kidea. Ez zen inongo alderdi politikotakoa.

Egilea: Batallón Vasco Español (BVE).

Heriotza-lekua: Buruan bi tiro jo zizkioten etxetik gertu, Hernaniko Kardaberaz kalean.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

3

Migel Mari Arbelaitz Etxeberria

Data: 1980/09/07.

Adina: 33 urte.

Non jaioa eta nongo bizilaguna: Hernani (Gipuzkoa).

Seme-alabak: 18 hilabeteko alaba.

Egilea: Batallón Vasco Español (BVE).

Heriotza-lekua: Tiro egin zioten berari eta Luis Mari Elizondo Arrieta lagunari, Balantzako aldean, lagun baten ezkondu aurreko festatik bueltan.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

4

Luis Mari Elizondo Arrieta

Data: 1980/09/07.

Adina: 34 urte.

Non jaioa eta nongo bizilaguna: Hernani (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Ez zuen seme-alabarik.

Egilea: Batallón Vasco Español (BVE).

Heriotza-lekua: Tiro egin zioten berari eta Migel Mari Arbelaitz Etxeberria lagunari, Hernaniko Balantzako aldapan, lagun baten ezkondu aurreko festatik bueltan.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

5

Joaquín Altimasberes Escoz

Data: 1980/11/14.

Adina: 31 urte.

Bizilekua: Hernani (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Seme bat.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Igeltseroa. Hernaniko ijito-komunitateko kidea.

Egilea: Batallón Vasco Español (BVE).

Heriotza-lekua: Urnietako Salesiarren ikastetxearen parean, lehengusu batekin oinez zihoala.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua. Buruan hiru tiro.

Datu gehigarriak: Bere lehengusu Andres Etxeberria Etxeberria oso larri zauritu zen, lepoan eta bizkarrean tiroak jasota, 192 egun behar izan zituen sendatzeko, eta esfortzuetarako disnea bat geratu zitzaion.

6

Rafael Goikoetxea Errazkin

Data: 1984/05/30.

Adina: 30 urte.

Non jaioa: Zikuñaga auzoa, Hernani (Gipuzkoa).

Bizilekua: Baigorri (Nafarroa Beherea).

Seme-alabak: Ez zuen seme-alabarik.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: ETAko kidea. 18 urterekin, Pasaiako portuan aritu zen lanean. Mekanikari aritu zen Frantziako Itsas Armadako barku batean, eta ondoren Denek altzari-kooperatiban (Arrosa, Nafarroa Beherea).

Egilea: GAL.

Heriotza-lekua: Moto batetik jaurtitako bi tiro jo zizkioten buruan, Arrosako Denek lantegitik irten eta etxera zihoala.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

Datu gehigarriak: Jesus Mari Zugarramurdi Uitziz zauritu zen, tiro egin zietenean Goikoetxearekin batera baitzegoen ibilgailuan.

7

Iñaki Astiasuinzarra Pagola

Data: 1985/09/25.

Adina: 35 urte.

Non jaioa: Hernani (Gipuzkoa).

Seme-alabak: Ez zuen seme-alabarik.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Hernaniko tailer batean aritu zen. ETako kidea zela, Irunen soldadutzan zegoenean atxilotu zuten, baina Loiolako kuarteleko ziegatik ihes egin zuen Baionara (Lapurdi).

Egilea: GAL.

Heriotza-lekua: Baiona Ttipiko Pannecau kaleko Monbar hoteleko taberna.

Prozedura: Su-armaz egindako atentatua.

Datu gehigarriak: Bertan hil ziren beste hiru pertsona ere: Agustin Irazustabarrena Urruzola, Sabin Etxaide Iburguren eta Jose Mari Etxaniz Maiztegi. Bi erasotzaileak atentatua egin eta hamar minutura atxilotu zituzten. Egun batzuk lehenago GALekin lotutako bi poliziarekin ostatu hartu zuten Donostiako Orly hotelean. Espainian auzipetu zituzten CESIDeko talde operatiboaren buru ohia eta CESIDeko zuzendari ohia.

Bizitzeko
eskubidearen
urraketak

3. **Egiletza argitu gabe**
duten urraketak **eta**
bestelakoak

1

Antonio Murillo Chacón

Data: 1981/06/26.

Adina: 25 urte.

Non jaioa: Puebla de la Reina (Badajoz).

Bizilekua: Hernani (Gipuzkoa).

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Langabea, zerbitzari-lanetan aritua.

Egilea: Grupo Autónomo de Autodefensa de Euskadik (GAAE) hartu zuen bere gain.

Heriotza-lekua: Donostia Ospitalera zeramatela hil zen. Pertsona batek tiro egin zion buruan, bere etxeko ezkaratz ondoan, Hernaniko Florida auzoko festetan, goizaldeko ordu txikietan.

Prozedura: Su-armaz egindako tiroa.

Datu gehigarriak: Espainiako Barne Ministerioak biktima bezala errekonozitu zuen. Hernaniko festak bertan behera gelditu ziren hiletarako, baina ondoren berriro ireki ziren txosnak, "atentatu politikoa" ez zela izan zabaldu baitzen. Drogen jabetzagatik atxilotu zuten bi urte lehenago. Terrorismoaren Biktimen Elkartearen (AVT) ustez Komando Autonomo Antikapitalisten (CAA) biktima izan zen, COVITEk "eskuin-muturrari" leporatu zion, baina gaur egun ETA-CCAAri egozten dio. Terrorismoaren Biktimen Fundazioaren ustez CAA izan ziren, eta Calleja eta Sánchez-Cuenca, Arartekoaren txostena, Belén Pulgar eta Guardia Zibilaren ustez ere bai. ETAk inoiz ez zuen bere gain hartu. *Comandos Autónomos. Emboscada en Pasaia. Un crimen de Estado* liburuan "Grupo Autónomo de Autodefensa de Euskadi" (261. or.) aipatzen da baina ez da kasu hau aipatzen. *Deklaratu gabeko gerra. Estatu-terrorismoa Euskal Herrian* (Euskal Memoria, 2015: 696) liburuak gerra zikineko biktimen barruan sartzen du.

Erabilitako iturri eta zerrendak

- ABC: *ABC Especiales, Todas las víctimas del terror*, www.abc.es/especiales/eta/victimas
- Alonso, Rogelio, Florencio Domínguez y Marcos García Rey, *Vidas rotas. Historia de los hombres, mujeres y niños víctimas de ETA*, Espasa, Madril, 2010.
- Arartekoa: *Euskadin terrorismoaren biktimei erakundeek emandako arreta*, Eusko Legebiltzarrari egindako txosten berezia, 2009ko ekaina.
- Argituz (Giza Eskubideen Aldeko Elkartea), www.argituz.org
- Arovite, Valentin de Foronda Gizarte Historiarako Institutua (UPV-EHU). www.arovite.com/bases-de-datos/
- AVT (Terrorismoaren Biktimen Elkartea). www.avt.org
- Barne Ministerioa. www.interior.gob.es/
- Calleja, Jose Maria; Sanchez-Cuenca, Ignacio: *La derrota de ETA. De la primera a la última víctima*, Adhara, Madril, 2006.
- Covite (Euskal Herriko Terrorismoaren Biktimen Elkartea). www.covite.org
- Egin: *Anuarios 1977-1982 eta Anuarios 1982-1997*.
- El Correo. <http://especiales.elcorreo.com/2006/eta/index.html>
- El País: *Las Víctimas*. www.elpais.com/especial/eta/victimas.html
- Euskal Memoria Fundazioa: *Datu-basea*. www.euskalmemoria.com
- Eusko Jaurlaritza. www.lehendakaritza.ejgv.euskadi.net/r48-subpaz/es/
- Fernando Buesa Blanco Fundazioa (dokumentazio- eta ikerketa-zentroa). www.fundacionfernandobuesa.com
- Fonseca, Carlos (koord.). 1960. eta 2014. *urteen artean hildakoak eragindako erakunde terroristen atentatuaren auzibideari buruzko txostena. Euskal kasua*. Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusiaren enkarguz egina. Eusko Jaurlaritza. 2014ko abendua.
- Giza Eskubideen Zuzendaritza: *Motibazio politikoko indarkeria-egoeran gertatutako giza eskubideen urraketan eta sufrimendu bidegabeen biktimei buruzko txostena*, Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2008. www.lehendakaritza.ejgv.euskadi.net/r48-subpaz/es
- Juan March Fundazioa. Espainiako trantsizioari buruzko Linz artxiboa. CEACS. www.march.es/ceacs/biblioteca/proyectos/Linz/

- Lazkaoko Beneditarren Fundazioaren Dokumentaziogunea. www.lbfundazioa.org
- Libertad Digital: *In Memoriam: No olvidar lo inolvidable*. www.blogs.libertaddigital.com/in-memoriam/
- Marrodan, Javier; Araluce, Gonzalo; Garcia de Leaniz, Rocio; Jimenez, Maria: *Relatos de plomo. Historia del terrorismo en Navarra 1960-86*, Iruñea, Nafarroako Gobernua, 2013.
- Nuñez, Luis (koord.): *Euskal Herria y la Libertad* (8 lib.), Tafalla, Txalaparta, 1993.
- Pulgar Gutierrez, Belen: *Víctimas del Terrorismo: 1968-2004*, Madril, Dykinson, 2004.
- Terrorismoaren Biktimen Fundazioa. www.fundacionvt.org
- Terrorismoaren Biktimen Fundazioa: *Asesinatos de ETA en Álava*. www.alava.net
- Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritza: *Kontrolatu gabeko taldeen, eskuin muturreko taldeen eta GALen terrorismoak eragindako biktimei buruzko txostena*, Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2008. www.interior.ejgv.euskadi.net/r42440/es/contenidos/informacion/informacion_documentos_interes/es_document/adjuntos/informe%20final.pdf
- Vasco Press Agentzia: "Crónica de documentación y actualidad", 1.176. alea, 2004ko abuztua.
- Zenbait egunkari: *ABC, Berria, Deia, Diario de Noticias, Egin, El Correo, El Diario Vasco, El Mundo, El País, Euskaldunon Egunkaria, Gara, Hitz, La Razón, La Vanguardia, Noticias de Alava, Noticias de Gipuzkoa*.